

Igenkänning, perspektiv och motgift

– feministiska föregångare under lupp

Sällan har jag blivit så konfunderad av att läsa ett gediget utarbetat forskningsbidrag i populärvetenskaplig tappning. En bidragande orsak till att jag skruvar på mig medan jag läser är nog det faktum att debatten om ojämlikheten mellan personer som uppfattas som kvinnor respektive män fortfarande förs, även om nästan två århundraden har förflutit sedan de 450 år av debatt (ca 1400–1850-talet) som finns representerad i *Miesvaltaa murtamassa – Varhaisten feministien filosofisia kirjoituksia* (Att bryta mansväldet – Tidiga feministers filosofiska skrifter). Recepten må ha bytts ut och varierat, men ingredienserna är fortfarande desamma: förnuft och känsla, det eftersträvarsvärda och det motbjudande, medfött och inlärt. I likhet med klämodet går det trender även i könsdebatten om huruvida det är inne eller ute att tala om likt och olik.

Kanske är det också på grund av att diskussionen ingalunda är avklarad som redaktören, docent Martina Reuter, ser ett behov av att belysa hur inläggen om kvinnans ställning i samhället såg ut i tidigmodern tid. *Miesvaltaa murtamassa* samlar senmedeltida och främst tidigmoderna filosofiska texter fram till 1850-talet då kvinnorörelsen på allvar började organisera sig politiskt. De nio västerländska textutdragen delas in i tre delar: ”renässansens meningsstrider”, ”jämlikhet och bildning” och ”medborgarskap”. Texterna fortskrider för det mesta kronologiskt, men vissa gränser är flytande, till exempel i övergången till 1600-talet från den jämlikhetsdiskussion som fördes bland renässans-tänkarna. I samband med renässansen läggs i boken särskilt fokus på tänkare som skrev i anknytning till den så kallade *querelles des femmes*- (“kvinno-gräl”)-debatten, där olika parter talar för könens

olika starka sidor och svagheter.

Enligt en bred definition kan alla texter i boken sägas vara feministiska, även om begreppet feminism (från franskans *féminisme*) inte lär vara äldre än från 1880-talet då rösträttsaktivisten Hubertine Auclert började kalla sig feminist (fr. *féministe*). Reuter, som redan länge har intresserat sig för det feministiska tänkandets historia, säger i en intervju i *Ny Tid* (11/2021) att hon med sitt samlingsverk dels ville lyfta in diskussionen om kön i filosofins historia och dels se vad

Porträtt av Catharine Macaulay målat av Robert Edge Pine omkring år 1774.

de här historiska texterna kan bidra med för perspektiv till genusforskningen. Reuter menar att genusforskningen överlag har varit rätt ointresserad av de tankegångar som föregick den egentliga organiserade och mobiliserande feminismen, som erkänner ett kvinnoförtryck och samtidigt betonar att det här förhållandet mellan könen behöver förändras till det bättre. De här kriterierna, jämte ett tredje om att förespråka ett utvidgande av kvinnors handlingsmöjligheter och tala för kvinnors sak på gruppnivå, kan ses som mätare för huruvida en tankegång kan kallas feministisk eller inte.

Villkoren har också fått fungera som utgångspunkt för bokens urval av texter, som alla skrevs före feminismens tidevarv. Som titeln gör gällande är samlingsverket alltså tänkt att för första gången i finsk översättning – en bedrift i sig – presentera tidigare former av feministiskt tänkande i västvärldens historia. Huruvida de feministiska föregångarna hade rätt eller fel ligger däremot inte i verkets intresse, Reuter önskar snarare ge läsaren tillräckligt goda möjligheter att förstå skribenternas argument. Bedömningen av argumenten, skriver Reuter, är i sista hand upp till läsaren.

Dygdens gissel

Det som innehållsligt gör mig mest obekvämt i min läsning är den rätt genomgående fokuseringen på dygd, det vill säga eftersträfvansvärda egenskaper. Det framkommer antingen genom ett upphöjande

av vad som har uppfattats som särskilt kvinnliga dygder, som till exempel sedlighet, fromhet, anständighet och vältalighet, eller som ett förespråkande av en föreställt maskulin dygdeuppfattning med viljestyrka, självkontroll och moraliskt handlande i förgrunden. Som en talande detalj kan ju också nämnas att det latinska ordet för dygd (*virtus*) har sin rot i ordet för 'man' (*vir*).

Betoningen av särskilt kvinnliga dygder kommer kanske starkast fram i samband med renässanstänkarna Henricus Cornelius

Agrippa von Nettesheim (1486–1535) och Lucretia Marinella (1571–1653) som båda skrev i *querelles des femmes*-debattens anda. Kännetecknande för den här debatten verkar ha varit ett mycket polemiskt uttryckssätt, och de tänkare som tog ställning för kvinnan talade inte endast för hennes jämlikhet med mannen utan betonade till och med hennes överlägsenhet beträffande många dygder. Senmedeltida Christine de Pizan (ca 1364–1430), som även räknas till renässanstänkarna, utgör här ett undantag. Hon talar snarare om kvinnans jämlikhet med mannen och försöker med långt mer ödmjuka retoriska grepp än Agrippa och Marinella resonera sig fram till varför kvinnan har samma förnuftsmässiga egenskaper som mannen. I det här sammanhanget är det även viktigt att nämna att de alla skrev som gensvar på andra verk, där kvinnan och hennes medfödda egenskaper svartmåladades.

Ett förespråkande av en "maskulin" dygdeuppfattning ser man i stället långt senare hos exempelvis Catharine Macaulay (1731–1791), som för övrigt var en stor inspirationskälla för den samtida, mer omtalade feministen Mary Wollstonecraft (som inte ingår i samlingsverket). Med hjälp av en sådan här uppfattning om dygd argumenterade Macaulay för kvinnans självbestämmanderätt och menade att kvinnan inte kan handla moraliskt om inte hennes självbestämmanderätt tryggas. Hon menade därtill att kvinnan behövde få utbildning och en viss sorts uppfostran för att uppnå de maskulint kodade dygderna.

Med tanke på att det här handlar om senmedeltida och tidigmoderna texter som erbjuder filosofiska tankegångar och argument om varför kvinnan lämpar sig minst lika bra som mannen för att tjäna samhället, är talet om dygd förståeligt och rent av oundvikligt. Bakgrunden som renässanstänkarna skrev mot utgjordes främst av Platon och Aristoteles, för vilka tankegångar om vad som utgör ett dygdigt liv och moraliskt handlande var centrala. Kyrkans tolkningsföreträdare, med Thomas av Aquino och den skolastiska traditionen, inte heller att förglömma.

Så även om de Pizan och Marinella riktar stark kritik mot Aristoteles och hans tes att kvinnor saknar förmåga att styra, skrev de i en tid där de var tvungna att förhålla sig till dygdebegreppet. Genom att visa på hur dygdig kvinnan var försökte renässanstänkarna bevisa att hon duger att tjäna samhället mer jämlikt med mannen. Hennes högre stående natur motiverades dessutom med just aristotelisk logik, samt med hänvisning till Gamla Testamentets skapelseberättelse: det som skapas som det andra i ordningen är den förfinade versionen av en idé. På 1700-talet gällde en annan logik: man argumenterade för kvinnans jämlikhet genom att säga att kvinnan utan att ha självbestämmanderätt inte kan handla moraliskt och således vara dygdig.

Bland lik- och olikheter

Överlag märker jag hur jag blir mer bekväm i min läsning när resonemangen i *Miesvaltaa murtamassa* börjar utgå mer från könsens likhet och när den historiska kontexten jämte fördomarnas betydelse börjar användas som förklaring till kvinnors underordnade ställning, det vill säga ett fokus på det inlärdas och vanemässiga snarare än det medfödda. Fördomarnas och (o)vanans roll i motiveringen av mäns maktutövning kommer särskilt starkt fram hos François Poullain de la Barre (1648–1723), som också bryter mot den tidigare aristoteliska traditionen och i stället övergår till en cartesiansk referensram där tanken om sinnets könlöshet är central. I *Sukupuolten tasa-arvosta* konstaterar Poullain i cartesisk anda följande om vanans roll: ”Människorna är fullständiga offer för fördomar [...] Konventioner och sinnesintryck kunde lika väl ha fått dem att tro att sakernas tillstånd är de rakt motsatta.” (s. 259).

Olympe de Gouges (laverad kolteckning av okänd mästare, 1793). Wiki Commons.

Diskussionen om köns eventuella biologiska olikheter och kanske främst betydelsen av eventuella olikheter är ingalunda glömd, eller för den delen irrelevant. Reuter betonar också i introduktionen att kvinnlig frihet tidvis har inneburit rätten att bli betraktad som lik mannen, tidvis som olik honom. Olikheter har dock, sorgligt nog, ofta använts för att legitimera mäns makt, vilket historikern Yvonne Hirdman är noga med att poängtera i en intervju i det svenska underhållningsprogrammet *Från savannen till Tinder* (2021) som på lite oklara grunder utreder lik- och olikheter mellan könen.

Visst har samtida forskare kunnat se vissa skillnader mellan män och kvinnor på gruppnivå, vilket också nyligen diskuterades i *Helsingin Sanomat* (14.12.2021) av Mikko Puttonen¹. De män som i olika studier undersökts får bättre resultat än kvinnor när det gäller tredimensionellt tänkande, och kvinnor lyckas bättre i uppgifter där till exempel minne och ansiktsigenkänning testas. De här skillnaderna är dock mycket små och handlar om män och kvin-

¹ <https://www.hs.fi/tiede/art-2000008456703.html>

nor på just gruppnivå. Det här kan inte nog betonas, eftersom det i praktiken innebär att det inte går att avgöra huruvida en viss förmåga hos en enskild person skulle bero på personens kön eller något annat. Att konstatera (köns)skillnader mellan vuxna personer säger ju därtill inget om i vilken mån något är inlärt eller medfött. Oavsett kan en medvetenhet om olikheter, i ett relativt jämställt samhälle, vara något som i bästa fall kan leda till bättre representation inom olika samhällssektorer och utökade möjligheter för personer oberoende av eventuella skillnader. Men det förutsätter jämlikhet i form av ekonomisk och politisk makt, och att olika sidor av samhället och livet värderas likvärdigt.

Någon som på ett mycket slagkraftigt och passionerat sätt lyfter upp kvinnans rätt att vara olik men samtidigt kräver kvinnans ekonomiska och politiska rätt är Olympe de Gouges (1748–1793), som talar till och för ”medborgarinnan” (fr. *citoyenne* och på finska *naiskansalainen*): ”Kvinna, vakna! Förnuftets alarmklocka ljuder över allt i världen: känn din rätt!”² Hon skriver under franska revolutionen, och hon får till och med sätta livet till, till följd av ett konkret förslag om att låta folket rösta om hurdant statskick de önskar: republik, federation eller monarki. Hon halshuggs två veckor efter drottning Marie Antoinette, som hon två år tidigare hade tillägnat sin skrivelse *Les Droits de la femme. À la reine*. Skrivelsen kritiserar på ett rätt systematiskt sätt den nya grundlagen för att inte kännas vid kvinnors ”naturliga” rättigheter. De Gouges delar Rousseaus tanke om könsens sinsemellan kompletterande funktion, men argumenterar utifrån kvinnors situation. Bland annat lyfter hon fram fattiga och ogifta kvinnors förhållanden, visar förståelse för prostituerades situation samt ger ett konkret förslag till en äktenskapslag.

Perspektivens mervärde

I *Miesvaltaa murtamassa* samsas olika stilarter: pamflettens uppmaningar, avhandlingens exempli-

2 Se också Martina Reuters essä om de Gouges i *Nya Argus* 5–6/2021, http://www.kolumbus.fi/nya_argus/2021/5-6/martina-reuter-olymp-de-gouges-nya-argus-5-6-2021.pdf

fieringar, brevens och berättelsernas struktur. Tilltalen varierar från att tydligt rikta sig till andra kvinnor, som hos de Pizan, Macaulay och de Gouges, till Poullain de la Barre som sticker ut som antologins manliga feminist. Härtill kommer den filosofiska argumentationen, där skribenterna går i dialog med filosofer och tänkare som Platon och Aristoteles, av Aquino, Descartes och Rousseau. Även Montaigne med sin skepticism nämns som en viktig sparringpartner till Marie le Jars de Gournay (1564–1645) som var samtida med Marinella men som tog starkt avstånd från de renässanstänkare som betonade kvinnans överlägsenhet.

Att samla 450 år av feministiskt tänkande, stöpt i olika texttyper och i ett beroendeförhållande till sin tids filosofiska strömningar, har sina utmaningar. Det gör jämförelser rätt utmanande, även om tanken med ett samlingsverk förstås är att visa på bredd snarare än att i detalj utreda den kulturella kontext som verket skrevs inom och var med om att forma. Verket erbjuder likväl en nödvändig och berikande introduktion till alla skribenter och verk.

Rätt stort ansvar läggs i sista hand på läsaren, vilket får mig att befara att boken ändå främst kommer att läsas av de redan historiskt intresserade eller filosofiskt insatta. Jag skulle gärna se att de här tänkarnas resonemang skulle nå en mycket bredare allmänhet och få spegla vår tids diskussion. Jag håller nämligen helt med Reuter om att de här texterna kan bidra med nyttiga perspektiv och kanske stundvis till och med fungera som ett motgift i en tid när man både hör mycket hätskt tal om män och deras motbjudande egenskaper och samtidigt ser hur kvinnors grundläggande rättigheter till den egna kroppen hotas och avvecklas i många länder. Det är slutligen i kritiken av orättmätigt maktutövande över fria individer som så gott som alla texter är eniga. Den här friheten och rätten till jämlikhet behöver vi alla värna om, i vår olikhet.

SARA RÖNNQVIST

Martina Reuter (red.), Tuomas Parsio, Erika Ruonakoski och Laura Lahdensuu (översättning): *Miesvaltaa murtamassa – Varhaisten feministien filosofisia kirjoituksia*. Gaudeamus 2021.